

Марта МІКУЛА

Світлина до статті надані
Інститутом Єжи Гротовського (Вроцлав, Польща)

ПРАЦЯ “ПРИ ОСНОВАХ”. З досвіду Академії Альтернативного Театру

Марта Мікула – польська театральна діячка, проєкт-менеджер, критик. Філолог за освітою (Університет ім. А. Міцкевича, Познань), М. Мікула від студентських років своє життя пов’язала із театром, співпрацюючи із “Poznańskim Przeglądem Teatralnym”, “Czasem Kultury”, “Nowym Nurtem” і “Ruchem Teatralnym”. Від 1995 р. працює в *Ośrodku Teatralnym KANA w Szczecinie* (Театральний осередок KANA, Щецин) як координатор фестивалів та культуротворчих проєктів, розробник програмних стратегій осередку (у 1995–2006 рр. – завітм цього театру). Авторка чисельних текстів про театр у часописах “Pogranicza”, “Przegląd Uniwersytecki”, “Didaskalia”, “Baborak”, “Refleksje”, “Nietakt!”. Співавторка книги “Głosy czasu. Teatr Kana 25 lat”. Авторка книги “Droga Bramy” про театр Brama.

Наше знайомство відбулось на Театральній Олімпіаді у Вроцлаві в листопаді 2016 року. Тоді на величезному мистецькому форумі, що став ключовою театральною подією року у місті та й в усій Польщі, волонтерами працювали кілька сотень осіб. Вони приймали і проводжали колективи, допомагали в організації та здійсненні показу вистав, зустрічей, конференцій. Ділові молоді люди, доброзичливі й ввічливі, енергійні й дисципліновані, із добрим знанням іноземних мов та невситимою любов’ю до театру – час від часу від декого з них доводилось чути магічне слово АТА, що слугувало своєрідним паролем, перепусткою у їхній надзвичайний світ. Із проханням розповісти читачам “Просценіуму”, що саме означає ця абревіатура, я звернулась до куратора проєктів АТА Марти Мікули.

Майя Гарбузюк: Марто, вітаю! То що ж таке оте АТА?

Марта Мікула: АТА розшифровується як Академія Альтернативного Театру (Akademia Teatru Alternatywnego). Наша мета – допомогти, передати “знаряддя праці” тим людям у Польщі, які в своїх середовищах, на своїх місцях, самостійно працюють у театральному напрямку. Ми шукаємо лідерів груп – осіб, котрі присвятили себе театрові як інструменту змін у своїх невеликих спільнотах.

М. Г.: Отже, у Польщі таких “театральних провідників” багато?

М. М.: Справді, маємо відчуття, що таких людей у нас багато, але вони працюють поодиноці, самотужки і чуються самотніми на своїх місцях. Починають роботу з нуля, будують своє середовище, мають однакові проблеми у стосунках із владою, із різними інституціями, у діялозі з локальними спільнотами і так далі. Здебільшого, це люди, які достатньо глибоко пізнали театр, відчули його мову і усвідомили, що хочуть користуватися цією мовою для діяльності у соціумі, бо відчувають її вагомість, потрібність. Але водночас якість їхньої праці дуже різна, бо різний рівень доступу до саморозвитку, до інструментарію праці, навіть до свідомості.

М. Г.: Цікавий досвід. Доволі незвичний, але безсумнівно важливий для України. Що стало початком Вашого проекту?

М. М.: У 2012 році АТА була просто освітнім проектом, що його зніціював театр Врата¹ у невеликому містечку Голеньов неподалік Щецина. Це був бюджет такої собі невеличкої події, але саме тоді ми назвали себе Академія Альтернативного Театру. Ідея належала Данієлю Яцевичу, творцеві театру Врата. Саме тоді після тривалого очікування Врата нарешті отримала власне приміщення і вирішила поділитися ним з іншими людьми. У тому першому проекті взяло участь, здається, 18 осіб з Польщі. З тієї першої вдалої проби ми перенесли в існуючу нині АТА головний принцип організації навчання. Програма АТА збудована на тому, що до наших “студентів” приїжджають відомі майстри сцени, проводять майстер-класи, розповідають про власну методику праці і, якщо це можливо, показують якусь із вистав. Так упродовж короткої, але надзвичайно інтенсивної чотириденної сесії відбувається безперервне спілкування. Це таке собі спільне “буття разом”.

М. Г.: Чи всі можуть бути учасниками такого навчання?

М. М.: Вже від самого початку з’явилося багато охочих стати учасниками проекту, і ми спершу дума-

ли відбирати претендентів заочно, лише за документами. Проте, коли побачили заявки, то зрозуміли, що такий намір не вдасться, адже претенденти пишуть різне, і побачити за цим конкретну людину буває дуже важко. Водночас ми намагалися не прогавити важливих для нас людей, заради яких і організували всю акцію. Тому наступним етапом стали два дні своєрідних розмов-бесід. Ті, хто приїхав на них, переживали стрес і були налаштовані як на якийсь професійний кастинг. Але замість “кастингу” відбулися справді довгі та уважні бесіди із кожним з претендентів. Нам не важливо було: тинди-ринди, поскачи, зроби те чи те, подивимося, як ти з тим упорасешся. Важливо було побачити, ким є ця людина, як собі дає раду у житті. Нам йшлося про те, аби якнайкраще пізнати претендентів, зазирнути їм у вічі, зрозуміти, як вони мислять, що чинять, чим займаються у себе вдома. Тому власне акторські критерії взагалі не бралися до уваги. Залежало на заангажованості в театрі, людських характеристиках, рівні особистої зрілості та відповідальності. Ми шукали певних знаків, свідчень для переконання, що та чи інша особа використає набуті техніки й уміння з користю, зможе переказати це далі, урухомити щось нове або розвинути чи перезавантажити щось давніше, що є глибоко всередині кожного, хто живе театром.

М. Г.: Як проектна група ви працюєте колегіально – чи ідеологію, стиль визначає лідер і хто він, якщо такий є?

М. М.: Гадаю, силою АТА насамперед є сам Данієль Яцевич, бо він надзвичайно цілеспрямована особистість, він інтегрує людей. Для нього найважливіше те, що відбувається між людьми. Тому на початку таких занять, паралельно до індивідуального формування та розвитку учасника, відбувається процес будівництва групи, і цьому також присвячено багато уваги, як і власне освітній програмі. Тут закладається важливий досвід ще іншого характеру, коли окрім суто театральної практики розгортається практика справжнього процесу спілкування між людьми від моменту їхньої першої зустрічі, коли всі ще незнайомі, закриті. Так мова театральної майстерні буде інший вид близькості, навчає комунікації. Учасники проекту тривають у “спільному бутті” упродовж кількох сесій, і найважливіше, що між ними відбувається – це обмін. Тут діляться досвідом, підтримують один одного, бо це не група, члени якої змагаються між собою, ця група спільно щось буде. Дуже цікаво спостерігати, як учасники переступають типові в навчанні егоїстичні переконання на кшталт “я тут для того, щоб взяти для себе найбільше”, а замість цього виникає справжня радість від спільного буття, взаємне збагачення.

¹ Врата – театр, заснований 1996 року у м. Голеньов режисером Данієлем Яцевичем.

М. Г.: Мабуть, для вас як організаторів, саме це і є найважливішим?

М. М.: Так, бо якщо вони відчують на собі, як це діє, то зможуть понести із собою далі, за межі АТА. Натепер маємо таких уже 30 осіб. І ми знаємо, наприклад, якщо один з них робитиме фестиваль, то існує принаймні 15 осіб, які обов'язково прийдуть, безкоштовно працюватимуть, допомагатимуть, позичатимуть якісь речі і таке інше. Тобто, вже за рік

Сцена з вистави "БУМ". Реалістичний театр.
Світлина – Едуардо Гонзалес Камара.

діяльності АТА сформувалось середовище людей, які знаються між собою, свідомі того, чого можна від кожного з них очікувати. І на цій основі вже створено кілька театральних ініціатив. Власне, для таких людей і була заснована АТА.

М. Г.: Ваші програми базуються на європейських грантах, на проектних пропозиціях. Цей, 2016 рік, ви використали як надзвичайно сприятливий, оскільки Вроцлав став на рік культурною столицею Європи, а отже, акумулював достатньо великі кошти для розвитку ріноманітних культурних ініціатив. Саме тому ми можемо з Вами зустрітись і розмовляти тут і зараз?

М. М.: Так, те, що зараз відбувається – це друга, набагато ширша і триваліша каденція АТА. Наша освітня програма триває вже понад рік, і це вже системна програма з неформальної театральної освіти. Ми з радістю скористалися із запрошення Ярослава Фрета, директора Інституту Єжи Гротовського, з тих можливостей, які надав Вроцлаву статус столиці європейської культури, з того, що ця подія справді фінансово надзвичайно добре забезпечена, з того, що завдяки цьому всьому до Польщі приїхало багато знаних, світової слави, театральних митців. Наша освітня програма АТА була долучена до загальної програми. У цьому, зокрема, проявляється широке мислення, притаманне Інституту Гротовського: незалежно від знакових зовнішніх подій, привабливості поважних прізвищ та іменитих осіб, вони в рамках року Європейської культури провели п'ять річних освітніх проектів, виділили для них окреме фінансування, і це прислужилось до розвитку різних творчих груп і видів театральної праці. Наприклад, проект *Більше ніж театр* – для тих, хто працює з людьми з особливим потребами; окремий проект для професійних акторів; ще один – для молодих режисерів, які здобувають професію; проект для критиків – і, власне, наша Академія Альтернативного Театру. Інститут підтримав нас фінансово, надав місце і забезпечив основну, змістову програму навчання. Куратори проекту (Моніка Бліге, Ярослав Фрет, Даніель Яцевич, Даріуш Мікула, Марта Мікула) прагнули, щоб це не стало суто книжковим, теоретичним навчанням, а мало інтегруючий, практичний характер.

М. Г.: Програма ваших студій надзвичайна! Учасникам АТА позаздрить не один професіонал у мене на батьківщині...

М. М.: Це правда. Наші учасники опановують найрізноманітніші театральні мови. Евдженію Барба й Одіп театр разом з Ярославом Фретом та його театром ZAR провадили першу сесію під промовистою назвою "Театр. Самотність. Ремесло. Бунт". Далі Томаш Родович (Театр CHOREA) та Даніель Яцевич (Врама) працювали над темою "Ритм. Гармонія. Емоція". Чет-

верту сесію “В лабіринті” вів славетний грецький режисер Теодорос Терзопулос. П’ятою, під назвою “Стихія і дисципліна”, керували Пйотр Боровський (Studium Teatralne) та Тарек Косьцьолек (Kzzyk). А ось педагогами на одинадцяту сесію “Ритуали в русі та у звуку” було запрошено з України – Олега Стефана, актора Львівського театру імени Леся Курбаса, з Норвегії – Пера Спілдра Борга, засновника і лідера театру Stella Polaris, та Анну Зубжицьку (Pieśń Kozła). Всього відбулось 11 навчальних сесій під різними назвами. Заняття відбувались щомісяця, і це тривало від вересня 2015 року до кінця 2016-го. Багато хто мав відчуття, що то загусто, але ми хотіли використати присутність Майстрів, яких ніколи б не вдалося запросити без такої нагоди. Отож, кожна сесія тривала чотири з половиною дні, і щораз відбувалася зустріч із двома-трьома Учителями.

М. Г.: Не надто інтенсивно?

М. М.: Зате як практично! Заняття тривали від ранку до ночі. Починали о 8-й ранку і закінчували о 23.00. У процесі цієї праці організатори раптом “знайшли” ще один шлях розгортання проєкту. Первісний задум полягав у тому, аби створити на літніх канікулах окрему територію, де б студійці змогли представити свої локальні групи, з якими працюють вдома. Так окрім власного навчання вони б змогли

Разом з Даніелем Яцевичем.

привезти своїх людей, щоб ті також познайомились, запізнались. Але робоча група так перейнялася усім цим, і так було багато розмов про те, як робити свято у локальному середовищі, що врешті задум змінився, ускладнився, і ми вибрали маленьке містечко під Вроцлавом – Кам’янець Зомбковицький. Ми мали дві перспективи – театральна група приїздить, винаймає приміщення, дає виставу і їде собі геть. Або ж спробувати поставитися до цього серйозно, відповідаль-

Репетиція вистави Магдалени Гренди. Світлина – Едуардо Гонзалес Камара.

Сцена з вистави “27 альтернативних способів винесення книжки на сцену”. Світлина – Едуардо Гонзалес Камара.

но: люди театру приїжджають у певне місце, щоб долучити до процесу максимально всіх, так, як це і повинно діятися в локальному середовищі. У лютому 2016 року відбувся перший виїзд групи, і потім аж до серпня всі, хто міг, на волонтерських засадах їздив і проводив різні майстер-класи. Учасники проєкту знайомилися із мешканцями містечка, із середовищем, дарували їм свою працю. Чому? Бо відчували, що найважливіше – це зустріч із людьми. Це певна етика. Нам залежало на тому, щоб упродовж цього часу мешканці Кам’янця при звичаювалися до думки про майбутній театральний фестиваль, і щоб вони були готові до співтворчості, до співпраці.

М. Г.: І як зустріли мешканці вашу ініціативу? Зазвичай такі локальні спільноти закриті й не надто готові до експериментів.

М. М.: Кам’янець – щось середнє поміж селом і містом, містечко із великим замком. І – як виявилось – з пошарпаним внутрішніми розбратами середовищем. Ми ж не були свідомі тих розмаїтих відносин, у які раптом занурились. Ми стали водночас такими собі провокаторами, але й також групою ззовні, яка входить у ці конфлікти і нейтралізує їх, бо з’являється з подарунком. З цього всього виник кількадеennisий великий фестиваль у серпні 2016 року, з дуже гарними театральними подіями, за участю великої кількості

місцевих мешканців. Арт-групи, включені до програми фестивалю, зробили справжній музичний джемсешн разом з місцевими музикантами. Відбулася справді велика, пам’ятна імпреза. Власне, робоча група фестивалю розуміла: якщо вже й будувати щось, то по-божому, тобто, так, як і повинно воно розгортатися в процесі, від самих початків, вкупі із самими мешканцями. І це спрацювало.

М. Г.: Що ви залишили по собі в Кам’янці? Театр?

М. М.: Звісно, ні. Але, можливо, щось важливіше: змінену свідомість людей. Думаю, вони сприйняли це як справді великий дарунок, і головне – звернули самі на себе увагу. Сподіваюсь, ми розбили там певні схеми, стереотипи. Наприклад, хтось не любив війта, і це було таке політичне протистояння. А ми дали людям ніби другий шанс, нагоду для зустрічі, радість від зустрічі, і в усіх очі засвітилися.

М. Г.: Це був теж своєрідний підсумок напрацювань АТА?

М. М.: До певної міри так, але насправді підсумків виявилось набагато більше, бо освітня програма розгалужувалась і надалі. Власне, наступна частина цього проєкту полягала в тому, що його учасники отримують можливість (знову ж завдяки тому, що Інститут Гротовського та Вроцлав як європейська столиця культури володіють великим бюджетом) з-посеред усіх, хто провадив майстер-класи, вибрати когось одного, найближчого за духом, і запросити його як наставника для підготовки власних дипломних робіт. Ці дипломи – не лише вистави зі своєю групою, вони можуть мати різний характер – фестиваль, книга, ще щось. Загалом постали 22 дипломні проєкти, реалізовані як завершення цього навчального року.

М. Г.: Чи можна сказати, що діяльність АТА є неформальною частиною поширюваного нині в Польщі та Європі нового напрямку “театральна педагогіка/драма в освіті”?

М. М.: Я б відповіла на це питання так. У Польщі маємо традиційні театральні школи, вони йдуть своїми стежками, до себе не надто допускають, на інших дивляться “згори”. Це один напрям, одна тема. Другий розпочався не так давно – театри, що працюють довго, мають свої методи і свою мистецьку мову, почали активно формувати власні театральні школи. Наприклад, це Академія в Гарденіцах, що багато років навчає людей своєї певної мови. Щось подібне роблять театри Pieśń Kozła, CHOREA, тобто колективи альтернативного театального напрямку, які, можливо, не зовсім офіційно, але доволі стрімко

йдуть в освіту. Зазвичай вони проводять багато різних майстер-класів. Слід підкреслити, що вони перебувають на високому мистецькому рівні, працюють багато років, дуже професійні у своїй театральній мові, і, передаючи свої знання іншим, творять довкола себе певне середовище. Усвідомлений внесок цих театрів у педагогічну сферу проявляється по-різному – наприклад, недавно видано підручник з тренінгів, що його підготував театр CHOREA з описом багатьох вправ і технік. Такий другий напрям, який існує в Польщі.

М. Г.: Отже, є ще й третій?

М. М.: Звісно. Третій – це те, що мало відслідковується, недооцінюється, це інтенсивна мережа маленьких театральних осередків, котрі трактують театр як інструмент навчання, і це виникає з пасіонарності тих людей, котрі бачать, як театр працює у соціумі. Така форма передачі, заснована на енергії зустрічі, на переказі, стає привабливою для людей за однієї умови – якщо в селі чи містечку знайдеться лідер. Це має бути свідомою особою, яка вмітиме зарадити собі й іншим, щоб використати ці інструменти для залучення до театру молодих людей, і триматиме цих людей – всупереч загальному враженню про нинішнє покоління як дітей “інтернету та планшету”. Наша практика доводить: як тільки молоді довідуються, що щось подібне існує (бо часом вони й не здогадуються про таке) і починають в цьому напрямку працювати, їм стає добре разом, вони просто занурюються в нову для них справу. Полишають планшети і бігають босоніж у лісі, і діються з ними прекрасні речі. Власне, театр стає таким простором ровесників. Подібні речі дуже важливі в наш час, коли такий контакт дедалі важче налагодити поміж людьми. Адже театр є мовою живих емоцій, і те, з чим кожна молода людина борсається сама, внутрішньо, з тими складними емоціями підліткового віку, усе, що є в ній блоковане і приховуване, все це в театрі можна відкрити. Вони не стануть усі акторами, але як той, до кого доторкнувся театр, будуть кращими людьми, ліпше даватимуть собі раду в житті, цінуватимуть себе й інших. Я маю тут особистий приклад: мій син пішов до театру в 14 років і насправді це змінило його життя, і багатьом іншим також – тільки тому, що вони потрапили на одні майстер-класи, згодом на інші, на фестивалі, де з ними трапляються справжні дива. На жаль, такі речі цілковито легковажать широкі професійні театральні середовища. Бо хто там поїде до якогось Голеньова, Степніци, чи ще в якесь інше село, де діти бавляться в театр? А з таких жертвних дій виростають великі справи. До слова, як приклад – я писала книжку про театр Врата. В його історії, власне, все важливо: як у містечку з’явилася одна людина і у 18 років почала творити свій театр, і як тільки з цього виникло десь 6, 8, 10 театрів, окремих, бо люди, виховані нею, були

так заражені театром і так перейняті ним, що починали робити своє і вчити наступні покоління, і це так розрослося, що можна вже малювати мапу.

М. Г.: Чи набуває така діяльність зазвичай якогось політичного характеру?

М. М.: Ні, ця робота якраз найменш політична. Взагалі, мені здається, що політичні теми перейшли до театру державного, які мають належні кошти, мають засоби, сильні в цьому і можуть боротися, наскільки їм дозволять, звісно. Саме там нині з’являються поважні політичні вистави, в театрі інституціональному, котрий гостро реагує на реальність. А театр оффовий, на мою думку, не об’єднаний одним гаслом, не має єдиної лінії розвитку, не має центру.

М. Г.: Але, здається, в такій відсутності центру та позірній безсистемності існує своя перевага – незалежність.

М. М.: Не зовсім так. Насправді ці групи і їхні керівники дуже залежні, бо більшість із них живуть з проєктів, позбавлені дотацій, не мають постійного заробітку, тому й будь-які зміни їм ще сильніше дошкуляють. Надто сьогодні, коли від усіх вимагають робити “народне і патріотичне”, тож на їхню роботу буде ще менше виділятися коштів. А ще існує небезпека іншого плану: достатньо, аби священик в малому містечку сказав, нібито “вони” створили якусь секту, бо ж заголосно кричать, заголосна музика, ще й бігають босоніж – і все закінчиться! Бо, з одного боку, локальність дає підтримку і легко там працювати, але з іншого боку, якщо місцеве населення раптом відвернеться, то це вже кінець. У великому місті підеш деінде і почнеш далі собі працювати. А якщо ти там живеш, а атмосфера поляризується проти тебе, бо надходили скарги про образу релігійних почуттів і таке інше, то... Тому радше все навпаки: ці групи дуже безборонні, незахищені, вони мусять зосередитися на боротьбі за виживання. Тому важливо підтримувати таких людей, щоб не чулися самотніми, щоб знали про існування інших, знали, де можна знайти підтримку, підсилення, і тоді з’являється шанс витривати. У цій підтримці та координації і полягає мета АТА.

М. Г.: То в чому ж насправді ваша сила?

М. М.: (Усміхається) Силою АТА є її непередбачуваність, непрограмність і неформальність. Бо це і система, і не система водночас. І звісно, люди, тобто ми всі, разом, спільно...

Розмовляла Майя Гарбузюк

Переклала з польської Уляна Рой